

Дидактичні фактори запропоновані нами системи самостійної діяльності полягають у послідовності виконання музичних завдань, зумовленій поступовим ускладненням навчального матеріалу.

При формуванні самостійної діяльності необхідно враховувати:

- чіткість уявлення школярами мети і значення музичного завдання, основних шляхів і послідовності їх виконання;
- кваліфікованість індивідуального підходу до учнів, що координує правильність співвідношення між складністю завдань та здібностями дітей;
- досвід самостійного виконання дітьми, набутий на попередніх заняттях;
- якість навичок і рівень підготовки учнів при доборі самостійних музично-практичних завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асаф'єв. – Л.: Музыка, 1988. – С. 91–94.
2. Беркман Т. Л. Анализ усвоения музыкальных знаний / Т. Л. Беркман // Усвоение знаний и развитие младших школьников; под ред. Л. В. Занкова. – М.: Просвещение, 1965. – С. 72–118.
3. Волков К. Н. Психологи о педагогических проблемах / К. Н. Волков. – М.: Просвещение, 1981. – 198 с.
4. Гадалова І. М. Методика викладання музики в початкових класах / І. М. Гладова. – К.: Інститут системних досліджень, 1994. – 282 с.
5. Глебов О. И. О музыкальных творческих навыках у детей / О. И. Глебов // Музыкальное воспитание в школе. – 1980. – Вып. VI. – С. 16–17.
6. Кабалевський Д. Б. Еще о педагогических оценках на уроках музыки / Д. Б. Кабалевский. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
7. Кувшинов Н. И. Формирование самоконтроля в учащихся общеобразовательной школы / Н. И. Кувшинов. – Новосибирск, 1998. – 221 с.
8. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі: навч метод, посібник. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
9. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – 398 с.

УДК 376.1

Н. В. БАТРИН

ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Висвітлено роль формування позитивної мотивації як важливого фактора ефективного навчання студентів. Проаналізовано структуру мотивів, які забезпечують успішну навчальну діяльність, охарактеризовано рівні навчальної мотивації. Подано результати констатувального експерименту щодо формування навчальної мотивації студентів. Запропоновано шляхи підвищення мотивації навчальної діяльності студентів.

Ключові слова: навчальна мотивація, рівні навчальної мотивації, мотиви.

Н. В. БАТРИН

ПРОБЛЕМА ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ

Освещена роль формирования позитивной мотивации как важного фактора эффективного обучения студентов. Проанализирована структура мотивов, обеспечивают успешную учебную деятельность, охарактеризованы уровни учебной мотивации. Показаны результаты констатирующего эксперимента по формированию учебной мотивации студентов. Предложены пути повышения мотивации учебной деятельности студентов.

Ключевые слова: учебная мотивация, уровни учебной мотивации, мотивы.

PROBLEMS OF IMPROVEMENT OF STUDENTS' MOTIVATION IN ECONOMIC HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The role of positive motivation formation as an important factor of the effective learning is highlighted. The structure of motive providing effective educational activities and motivational levels are characterized. The results of the experiment concerning students' motivation formation are described. The author suggests the ways to improve students' motivation.

Реформування системи вищої освіти зумовлює посилення уваги дослідників до підвищення фахової компетенції майбутніх спеціалістів, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Один із принципів реалізації Державної програми «Освіта: Україна XXI століття» – це багатоукладність та варіантність освіти, що передбачає створення можливостей для широкого вибору форм освіти, навчально-виховних закладів, засобів навчання і виховання, які б відповідали освітнім запитам особистості, запровадження варіантного компонента освіти, диференціацію та індивідуалізацію навчально-виховного процесу [9, с. 4–6]. Головною метою української освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя. Сьогодні гостро стоїть завдання підвищити ефективність навчання й оптимізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів. А висока навчальна мотивація відіграє, безумовно, вирішальну роль, тому особлива увага приділяється проблемам її формування. Навіть висококваліфікований викладач не зможе досягнути бажаного результату, якщо його зусилля не будуть узгоджені з мотиваційною основою навчального процесу. Успішне вирішення проблеми мотивації навчальної діяльності позитивно впливає на якість підготовки майбутніх фахівців. Тому одним із актуальних наукових завдань освіти є дослідження мотиваційної сфери особистості як фактора ефективності.

Мета статті – аналіз факторів, які впливають на навчальну мотивацію студентів вищих навчальних закладів, та визначення шляхів підвищення мотивації навчальної діяльності.

Мотивація студентів до навчання є однією з основних складових навчально-виховного процесу. Її аналіз вимагає не лише визначення домінуючого мотиву, а й урахування структури мотиваційної сфери людини. Становлення мотивації – не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які входять до неї, поява нових, більш зрілих, інколи суперечливих відношень між ними [6, с. 14].

Сьогодні дослідники по-різному трактують визначення терміна «мотивація». Наприклад, С. Л. Рубінштейн під мотивацією розуміє систему спонукань, ієрархічно організовану [10, с. 56]. Л. І. Божович визначає мотивацію як сукупність мотивів, що спонукають до діяльності [1, с. 34]. А. К. Маркова визначає мотивацію як багатомірне утворення окремих мотивів, потреб, цілей, намірів, інтересів, ідеалів, цінностей [6, с. 25]. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що мотивацію потрібно розглядати як складну багаторівневу систему. Складність і багатоаспектність проблеми мотивації зумовлює різноманітність підходів до розуміння її сутності, природи та структури.

Основною категорією мотиваційної сфери особистості більшість учених визначає мотив. Відповідно до сучасних психологічних уявлень, мотив – це внутрішнє спонукання особистості до певного виду активності, що пов'язана із задоволенням певної потреби. Н. М. Трофімова та Є. І. Єр'оміна вважають, що мотивом для самонавчання майбутнього фахівця є зміна його ставлення до себе і до власної діяльності, усвідомлення здатності виходити за межі заданих завдань, творчо перетворювати себе [11, с. 380].

Мотивами можуть бути ідеали, інтереси особистості, її переконання, соціальні настанови, ціннісні орієнтації. Н. Б. Бондаренко подає такий перелік мотивів навчальної діяльності: соціальні мотиви; пізнавальні мотиви, що породжуються навчальною діяльністю та потребою пізнання; комунікативні мотиви; мотиви участі в навчальному процесі; мотиви соціальної ідентифікації (з батьками, однолітками, педагогами); мотиви особистісного розвитку (професійного самовизначення, матеріального благополуччя); мотиви успіху (самоствердження, самовираження); мотиви уникнення неприємностей [2, с. 3–10]. Класичний

закон Йеркса-Додсона встановив залежність активності людини, її ефективної діяльності від сили мотивації. Згідно з цим законом, чим вищим є рівень мотивації, тим ефективнішою буде результативність діяльності [10, с. 12].

Важливим також є визначення поняття мотиваційної сфери. Під нею потрібно розуміти сукупність стійких мотивів, що знаходяться в певній ієрархії і виражають спрямованість особистості, зокрема, її систему цінностей, установки, соціальні очікування, емоції, вольові якості та інші соціальні і психолого-педагогічні характеристики [8, с. 5–7].

Л. В. Міхеєва, аналізуючи різні підходи до класифікації мотивів учіння та враховуючи полімотивованість навчальної діяльності студентів, розглядає мотивацію учіння як ієрархічну систему внутрішніх і зовнішніх мотивів. До внутрішніх мотивів належать спонукання, в основі яких лежить задоволення від процесу та безпосередніх результатів навчальної діяльності, а до зовнішніх – мотиви учіння, що безпосередньо не стосуються змісту, процесу та результатів навчальної діяльності, а породжуються всією системою відносин між індивідом та навколишнім середовищем. Зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту) [8, с. 8–10].

В. Д. Шадріков визначає пізнавальний мотив і вважає, що найважливішим джерелом активності студента у навчальному процесі є його інтерес – один з найефективніших та найпотужніших збуджувачів уваги [12, с. 22]. Винятковість уваги особистості визначається особливостями її мотиваційної сфери, а відповідної спрямованості увазі надає пізнавальна потреба, на якій базується захоплене пізнання нового. Ця потреба проявляється у вигляді допитливості, тому створення зацікавленого ставлення до навчання – важлива проблема, яка хвилює викладачів протягом усієї історії педагогіки [12, с. 9].

Пізнавальний інтерес розглядається як стимул процесів навчання та виховання та як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів. Такий ефективний інструмент викладача дозволяє йому зробити процес навчання привабливим, визначити у навчанні ті аспекти, які зможуть активізувати мислення студентів, примусять їх захоплено працювати над навчальними завданнями [13, с. 21].

О. О. Леонт'єв вказує, що педагог має право самостійно вирішувати, на який вид мотивації учнів (студентів) потрібно покладатися в першу чергу – на комунікативну, пізнавальну, естетичну чи ігрову [4, с. 30]. Категорія мотивації є системою мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки людини. До пізнання студентів спонукає навчальна мотивація, котру визначають як процеси, методи, засоби спонукання особистості до продуктивної навчальної діяльності, до активного засвоєння змісту освіти [3, с. 360].

На Україно-нідерландському факультеті економіки і менеджменту ТНЕУ студенти детально вивчають теорії мотивації в рамках кількох дисциплін, зокрема «Управління персоналом» та «Організаційна поведінка». Тому участь у дослідженні навчальної мотивації є для них корисною і щодо майбутньої професійної діяльності менеджерів, оскільки однією з головних ролей менеджера є мотивація персоналу.

Під керівництвом викладачів було проведено констатувальний експеримент з використанням методів спостереження, бесіди та анкетування. У дослідженні взяли участь 75 студентів. Серед учасників 15% студентів мають високий рейтинг (вище 90 балів), приблизно 70% – від 75 до 90, 15% – від 60 до 75 балів у навчанні.

Для діагностування мотивів навчальної діяльності студентів було розроблено спеціальні опитувальники, які відрізнялися за формою. Один з них містив запитання на вибір та відкриті запитання, наприклад: «Який із навчальних мотивів є пріоритетним?», «Який із наведених мотивів, на Вашу думку, найбільше впливає на процес навчання?», «Чи маєте Ви потребу у визнанні Ваших досягнень з боку викладачів, одногрупників та батьків?», «Який із наведених прикладів впливає негативно на Вашу мотивацію до навчання?» і т. д.

За допомогою запитань можливо визначити пріоритети мотивів навчальної діяльності студентів. Наприклад, пізнавальний мотив – це прагнення оволодіти новими знаннями та способами пізнавальної діяльності; професійний мотив – прагнення досконало оволодіти майбутньою професією; мотив досягнення і самовдосконалення – прагнення до успіхів у навчанні, перевершення власного рівня попередніх досягнень, прагнення до підвищення власної компетентності, ефективності та майстерності; мотив самоствердження – прагнення мати

престижний статус у колективі, заслужити схвалення з боку викладачів, батьків та товаришів; мотив уникнення неприємностей і покарання відображає негативну мотивацію студентів.

На основі аналізу результатів встановлено, що одним із показників навчальної мотивації студентів є регулярність вияву спонукань у різних ситуаціях навчальної діяльності, а це вказує на стабільність мотивів до навчання. Також відповіді студентів відображають наявність усвідомленості мотивів та достатньо високий рівень розуміння власних спонукань. 24% студентів назвали прагматичний інтерес пріоритетним мотивом. Проте студенти зауважили, що ними керує не один, а кілька мотивів, тому визначити єдиний пріоритетний було для них складним завданням. Студенти показали, що існує мотивація вивчати дисципліни, які мають практичну цінність і знадобляться їм у майбутній фаховій діяльності. Мотив професійного розвитку вказали 19% студентів, пізнавальний – 18%, досягнення успіхів – 13%. 11% студентів відзначили мотив самоствердження, тобто прагнення мати престижний статус у групі, повагу викладачів та друзів. Низький показник отримав комунікативний мотив (8%). І тільки 7% студентів відзначили мотив обов'язку та уникнення неприємностей і покарання як пріоритетний.

72% студентів відзначили, що визнання з боку викладачів відіграє велику роль у їхньому навчальному процесі і безумовно мотивує сумлінно вивчати предмет. Визнання з боку одногрупників хвилює лише половину студентів (приблизно 50%). Визнання батьків впливає на 32% майбутніх фахівців. Проте такі дані не говорять про те, що студенти менше поважають своїх батьків чи менше потребують їхнього схвалення, а підтверджують той факт, що у навчальній діяльності байдужість, необ'єктивність та несправедливість з боку викладачів слугує потужним фактором, який негативно впливає на їхню мотивацію. Тож на першому місці серед негативних факторів, що зменшують навчальну мотивацію, студенти виділяють ті, які пов'язані з непрофесійною діяльністю викладачів, зокрема, їх необ'єктивність, несправедливість, невміння чітко пояснити і зацікавити до вивчення предмета.

Друге місце студенти віддали дисциплінам, вивчення яких, на їхню думку, не знадобиться їм у майбутньому. Третє місце негативних факторів отримали дуже складні і недоцільні завдання, тобто ситуації, коли студенти не розуміють що і як їм виконувати. В таких випадках більшість студентів не виконує такі завдання, такі ситуації викликають емоційні невдоволення і переживання.

Другий опитувальник містив 35 тверджень, зокрема: «Мені подобаються предмети, які розвивають мої професійні здібності», «На мою думку, моє прагнення до успіху в навчанні є моєю найбільшою мотивацією», «На першому місці стоїть прагнення заслужити визнання викладачів, батьків та одногрупників». Студенти оцінювали ступінь своєї згоди або незгоди з цими твердженнями за допомогою шкали від 0 до 5, де: 0 означав, що студент – абсолютно не згодний; 1 – швидше не згодний, ніж згодний; 3 – швидше згодний, ніж не згодний; 4 – згідний; 5 – абсолютно згідний.

Аналіз результатів відповідей студентів показав, що перевагу студенти віддають прагматичному мотиву – 1675 балів з 1875 можливих ($5 \times 5 \times 75 = 1875$, на визначення кожного мотиву було по 5 запитань, максимальна кількість балів – 5, учасників – 75). Прагматичний мотив отримав 4,5 балу. 35 студентів із 75 всі твердження, які стосувалися прагматичного мотиву, оцінили найвищим балом – 5. 40 учасників оцінили їх як 4. Високу оцінку студенти дали пізнавальному (4,2) і професійному (3,8) мотивам. Проте більше половини студентів оцінювали ступінь своєї згоди з деякими твердженнями як 3. Інші мотиви отримали такі бали: мотив досягнення – 3,5; мотив самоствердження – 3,4; комунікативний мотив – 3,1; мотив обов'язку – 3; мотив уникнення неприємностей – 2,7. Студенти не оцінили ступінь своєї незгоди балом 0. І тільки 15 студентів оцінили 23 твердження 1 балом. Ці твердження відображали комунікативний мотив, мотив покарання та мотив обов'язку.

Аналіз результатів опитування показав, що студенти, які успішно навчаються і регулярно отримують високі оцінки за виконані ними завдання, показали високий рівень мотивації, що було відображено у вищих балах, якими вони оцінювали твердження. Крім того, вони виділяли більшу кількість мотивів, що спонукають їх до навчальної діяльності. Головне місце в структурі їхньої мотивації посідали мотиви, в основі яких лежить задоволення від процесу навчання та його результатів, що мають прагматичний характер і пов'язані з майбутньою

професійною діяльністю. Такі студенти проявляють пізнавальний інтерес до предметів, прагнення до особистісного самовдосконалення та саморозвитку, які підкріплюються потребами у досягненні успіхів та визнанні з боку викладачів та товаришів. Вони здатні систематично й напружено працювати та ґрунтовно оволодівати основами майбутньої професії.

Проте високий рівень мотивації показали і студенти, які мають середній рейтинг у навчанні (від 75 до 90 балів). Домінуючими у структурі їхньої мотивації є мотиви прагматичний, обов'язку та комунікативний. Майбутні економісти високо оцінюють вплив пізнавального та професійного мотивів, також прагнуть до самовдосконалення та успіху, проте їхні мотиви не є стабільними і постійними.

Нижчий рівень мотивації показали студенти з низькими оцінками і відповідно з нижчим рівнем знань. Ці студенти оцінювали деякі твердження одиницею, показуючи своє байдуже ставлення до навчального процесу. Рівень пізнавальної активності у них низький, немає потреби в повазі та визнанні. Домінуючим в структурі їхньої мотивації є прагнення уникати проблеми, інакше кажучи, не отримати «двійку» і не мати в зв'язку з цим неприємних емоційних переживань. Мотивує їх здебільшого контроль з боку викладачів.

Зауважимо, що на факультеті економіки і менеджменту ТНЕУ такі дослідження проводяться щорічно, оскільки, вивчаючи тему мотивації персоналу, студенти мають можливість брати участь у реальному проекті, де викладачі є замовниками дослідження. Результати, звичайно, коливаються з року в рік, проте закономірності залишаються незмінними. Наприклад, кількість студентів, які визначають прагматичний і пізнавальний мотиви, збільшується, кількість студентів, які віддають перевагу мотиву обов'язку, зменшується. Студенти, котрі успішно навчаються і мають високий рейтинг, показують вищий рівень мотивації, студенти з низьким рівнем знань мають нижчий рівень мотивації. Крім того, на мотивацію студентів позитивно впливає той факт, що таке дослідження потрібне викладачам. Тож завданням проекту є вивчення їхньої мотивації з метою підвищення якості викладання, застосування ефективних методів та пошук шляхів підвищення мотивації навчальної діяльності для забезпечення ефективного навчального процесу.

Динамічність мотивації слугує підтвердженням необхідності максимуму уваги до мотиваційної сфери навчання та педагогічного управління нею з метою підвищення її рівня. Вирішення питань формування мотивації навчання вимагає всебічної розробки цієї складної проблеми з урахуванням ієрархії мотивів навчання. Той факт, що студенти надають перевагу прагматичному і професійному мотивам, говорить, що необхідно більше акцентувати увагу на прагматичних аспектах вивчення дисциплін, інакше кажучи, – викладач повинен постійно наголошувати на практичному використанні того чи іншого матеріалу в майбутній професійній діяльності. Необхідно детально вивчити і вдосконалити програми з метою вилучення непотрібних тем (завдань, вправ, видів діяльності тощо).

Також потрібно пам'ятати про формування пізнавальних мотивів. Кожен викладач знає, що навчання протікає успішно, якщо у студента сформована позитивна мотивація, пізнавальний інтерес та потреба в здобутті знань. Зміст завдань забезпечить високий рівень мотивації, якщо вони будуть цікавими для студентів, відповідатимуть їхнім бажанням і можливостям, тобто будуть зрозумілими і посильними. Не варто давати студенту надто складне завдання, проте воно має бути і не занадто легким, адже робота, яка не вимагає певних інтелектуальних зусиль, не викликає інтересу і знижує рівень мотивації. Задоволення ж, яке одержує студент від процесу подолання труднощів, є інтелектуального порядку, що і сприяє становленню високого рівня внутрішньої мотивації.

Одна з необхідних умов для створення у студентів інтересу до змісту навчання – це можливість проявляти в навчанні розумову самостійність та ініціативу. Цьому сприяє використання завдань, вирішення яких вимагає від студентів активної пошукової діяльності, наприклад: за допомогою проблемних ситуацій забезпечується розвиток теоретичного мислення та пізнавальний інтерес до змісту дисципліни, формування спостережливості, вміння критично мислити та аналізувати інформацію, здатність підходити до роботи нестандартно і знаходити ефективне вирішення проблеми (проблемна лекція, лекція вдвох, лекція із заздалегідь запланованими помилками, семінар-дискусія, ділові ігри, сюжетно-рольові ігри, «мозкова атака», розв'язування ситуаційних завдань).

Крім того, під час організації роботи потрібно пам'ятати про основну роль викладача в формуванні мотивації студентів, зокрема, його професіоналізм, об'єктивність та справедливість. Деструктивними факторами можуть бути авторитарний стиль педагогічного спілкування, необ'єктивний контроль за виконанням завдань, невизнання успішного виконання завдань тощо. Важливо встановлювати зі студентами партнерські стосунки, створювати ситуації успіху, які сприятимуть отриманню студентами задоволення і позитивних емоцій. Успіх можна розглядати як мотив до розвитку і самовдосконалення. Для створення ситуації успіху можна використовувати різноманітні засоби, наприклад, позитивність оцінювання, що проявляється у вмінні педагога при оцінюванні діяльності студента відзначити цінність, значущість досягнутого результату, індивідуальних досягнень особи, прагнення вказати на позитивні зміни в розвитку студента.

Таким чином, результати дослідження визначають необхідність розробки стратегії педагогічного впливу та визначення форм і умов розвитку у студентів мотивації відповідального ставлення до навчання і як наслідок – до майбутньої професійної діяльності. Це стає можливим завдяки створенню оптимальних умов для саморозвитку і самоактуалізації студентів, поєднання колективних та індивідуальних форм навчальної діяльності, співвіднесення навчального матеріалу з майбутньою професійною діяльністю студентів, моделювання ситуацій, які вимагають підтримки або ж спонукання до діяльності.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати певні висновки.

Навчальна мотивація є важливою проблемою, а її вирішення впливає на навчально-пізнавальну активність студентів і результати їхньої професійної підготовки. При цьому мотивацію потрібно розглядати як складну систему, що передбачає ієрархічність мотивів.

Навчальна діяльність студентів полімотивована, тобто в ній поєднуються кілька мотивів учіння. Вищий рівень навчальної мотивації мають студенти з вищими показниками рейтингу навчання. Перевагу такі студенти надають прагматичному, пізнавальному і професійному мотивам. Чим нижчим є показник рейтингу оцінок студента, тим нижчим є рівень його навчальної мотивації, а домінуючими мотивами є мотив уникнення неприємностей та комунікативний.

Формуванню мотивації вивчення дисципліни сприяє застосування активних методів навчання, які мають прагматичний характер, розвивають практичні навички і вміння студентів, будуть застосовуватися в майбутній професійній діяльності.

При формуванні мотивації вивчення дисциплін потрібно враховувати основні демотивуючі фактори навчально-пізнавальної діяльності студентів: брак можливостей для вияву ініціативи і творчості, відсутність умінь і навичок навчальної діяльності, непосильність навчального матеріалу, негативний вплив з боку викладачів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности / Л. И. Божович. – М.: Междунар. пед. академия, 1995. – 209 с.
2. Бондаренко Н. Б. Мотивы опанування учнями іноземної мови як засобу самовираження особистості: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Н. Б. Бондаренко. – К., 2002. – 24 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
4. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – М., 1979. – 48 с.
5. Лузан П. Г. Формування активності студентів у навчанні. / П. Г. Лузан, А. І. Дьомін, В. І. Рябець – К.: Вища школа, 1998. – 192с.
6. Маркова А. К., Формирование мотивации учения: книга для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
7. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте / А. К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 132 с.
8. Міхеєва Л. В. Формування мотивації вивчення педагогічних дисциплін майбутніми вчителями праці і професійного навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. В. Міхеєва. – Вінниця, 2005. С. 20
9. Національна Доктрина розвитку освіти України в XXI ст. // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4–6.
10. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Просвещение, 1976. – 424 с.
11. Трофимова Н. М. Самообразование и творческое развитие личности будущего специалиста / Н. М. Трофимова, Е. И. Еремина. – М., 1994. – 456 с.
12. Шадриков В. Д. Познавательные процессы и способности в обучении / В. Д. Шадриков, Н. П. Анисимова, Е. Н. Корнеева. – М.: Просвещение, 1990. – 142 с.
13. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г. И. Щукина. – М.: Педагогика, 1988. – 208 с.